

Jag skulle knappast ha någon anledning att uppehålla mig vid denna vistelse i närheten av Combray – en tid då jag kanske mindre än någon annan gång i mitt liv tänkte på Combray – om den inte just av den orsaken åtminstone provisoriskt hade bekräftat vissa tankar som först kommit för mig i trakten kring Guermantes, och även andra tankar som sysselsatt mig i trakten kring Méséglise. Varje kväll återupptog jag – fast i annan riktning – de eftermiddagspromenader vi brukat göra i Combray, när vi gick åt Méséglishållet. Numera dinerade vi på Tansonville vid en timma då man fordom i Combray för länge sedan gått till sängs. På grund av den varma årstiden, och även därför att Gilberte om eftermiddagarna brukade sitta och måla i kapellet, gick vi inte ut på promenad förrän ett par timmar före middagen. Det nöje jag en gång funnit i att på hemvägen se hur den purpurröda himlen inramade kullen med korset eller speglade sig i Vivonne hade avlösts av nöjet att gå ut efter mörkrets inbrott, när det enda man mötte i byn var den blåaktiga, oregelbundna och rörliga triangel som utgjordes av en hjord hemvändande får. Över ena hälften av landskapet slocknade solnedgången, över den andra stod redan månen tänd, och inom kort badade fälten helt och hållet i dess ljus. Det hände att Gilberte lät mig gå ut ensam, och följd av min skugga rörde jag mig då likt ett skepp som seglar fram över förtrollade vidder, men i regel gjorde hon mig sällskap.

Vi gick ofta samma promenader som jag gått i min barndom, och hur skulle jag, när jag märkte hur ointresserad jag blivit av Combray, ha kunnat undgå att ännu starkare än jag förr gjort på mina vandringar i trakten kring Guermantes känna att jag aldrig skulle duga till författare, så mycket mer som min fantasi och min känsla tycktes ha försvagats? Jag var djupt bedrövd över att konstatera hur föga jag förmådde återuppliva minnena från flydda år. Vivonne föreföll mig smal och ful när jag såg den från dragvägen. Det var inte så att jag fann mina hågkomster behäftade med några nämnvärda felaktigheter i yttre måtto. Men ett helt annorlunda liv skilde mig från de platser där jag nu åter hade mina vägar, och mellan dem och mig fanns inte längre den förbindelse som innan man vet ordet av kommer minnet att flamma upp, omedelbart, fullständigt och ljuvligt. Dess rätta natur hade jag nog ännu inte förstått utan tänkte bedrövd att min förmåga att känna och föreställa mig saker måste ha avtagit, eftersom jag inte hade mera nöje av dessa promenader. Och Gilberte, som förstod mig ännu mindre än jag gjorde själv, ökade min bedrövelse genom att dela min förvåning. »Är det verkligen möjligt att du inte känner någonting när du slår in på den lilla branta stigen som du förr i världen brukade gå upp för?« Själv hade hon också förändrats till den grad att jag inte längre tyckte att hon var vacker, nej, hon var verkligen inte vacker mer. Under promenaden iakttog jag landskapets växlingar; där fanns backar vi måste gå upp för, och sedan bar det nedåt igen. Vi samtalade, vilket beredde mig stort nöje men även vissa svårigheter. Hos många människor finns det flera, sinsemellan olika skikt: faderns karaktär, moderns karaktär; man tränger igenom först det ena, sedan det andra. Men nästa dag ligger de i omvänd ordning. Till sist vet man inte längre vem som skall fälla utslaget, vem man slutligen kan lita på. Gilberte var som de länder man inte vågar ingå förbund med

därför att de alltför ofta byter regering. Men det är egentligen fel. Åt den allra ombytligaste ger minnet ett slags identitet, så att han inte gärna sviker de löften han erinrar sig, även om han inte skulle ha underskrivit dem. Vad intelligensen beträffar var den hos Gilberte mycket välutvecklad, trots vissa orimligheter som hon ärvt från sin mor. Men bortsett från hennes personliga kvaliteter minns jag att hon flera gånger förvånade mig mycket under våra samtal på dessa promenader. Första gången genom att säga: »Om du inte vore så hungrig och om det inte vore så sent, skulle vi kunna ta den här vägen åt vänster och sedan vika av åt höger, och då skulle vi vara vid Guermantes på mindre än en kvart.« Det var som om hon sagt: Gå åt vänster och ta sedan av åt höger, då snuddar du vid det som inte kan vidröras, då kommer du till det ouppnåeliga fjärran varom man här på jorden bara vet i vilken riktning det ligger, det »håll« som var det enda jag fordom – och kanske i viss mån med rätta – trott mig kunna lära känna av Guermantes. Mycket förvånad blev jag också då jag fick se »Vivannes källor«, som jag föreställt mig vara något lika utomvärldsligt som helvetets portar, men som bara var ett slags fyrkantigt kar där det bubblade. Tredje gången var när Gilberte sade: »Om du vill kan vi ändå ta en eftermiddagspromenad och då kan vi gå till Guermantes över Méséglise, det är den vackraste vägen«, ett yttrande som vände upp och ned på alla mina barndomsföreställningar och avslöjade för mig att de båda hållen inte var lika oförenliga som jag trott. Mest slog det mig dock hur föga jag under denna vistelse lyckades återuppliva mitt förflutna, hur föga ivrig jag var att återse Combray och hur smal och ful Vivonne tedde sig i mina ögon. Men en gång bekräftade hon för mig sådant som jag fordom fantiserat om när vi gick åt Méséglishället; det var på en av våra promenader – sena kvällspromenader fastän de ägde rum före middagen; hon åt ju middag så sent! På väg ned

i en hemlighetsfull, djup och underbar dal som låg där insvept i månens ljus hejdade vi oss ett ögonblick likt tvenne insekter som just skall dyka in i en blåskimrande blomkalk. Då yttrade Gilberte några ord, kanske bara av älskvärdhet, som när en värdinna inför gästens snara avresa önskar att hon bättre kunnat visa honom denna trakt som han tycks uppskatta – ord som, genom världsdamens förmåga att begagna sig av tystnaden, enkelheten och måttfullheten för att uttrycka sina känslor, ger honom intrycket att han i hennes liv har en plats som inte skulle kunna intagas av någon annan. Plötsligt utgöt jag inför henne de ömma känslor som den ljuvliga luften och den bris vi andades ingav mig, och sade: »Häromdagen talade du om den lilla branta stigen. Vad jag älskade dig på den tiden!« – »Varför sade du aldrig någonting?« svarade hon. »Inte anade jag det. Jag älskade dig. Två gånger gjorde jag ju faktiskt tydliga inviter.« – »När då?« – »Första gången var på Tansonville; du var ute och gick med din familj och jag skulle just gå in; aldrig hade jag sett en så söt pojke. Jag brukade«, sade hon med obestämt generad min, »gå och leka med några små kamrater i tornruinerna vid Roussainville. Och det var förstås illa gjort av mig, för där fanns det flickor och pojkar av alla sorter, som begagnade sig av mörkret. Korgossen i kyrkan i Combray, Théodore, som var verkligt söt på den tiden (Gode Gud vad han såg bra ut!) och sedan har blivit mycket ful (numera är han apotekare i Méséglise), brukade roa sig därinne med traktens små bondflickor. Eftersom jag hade lov att gå ut ensam smet jag dit så ofta jag kom åt. Jag kan inte säga hur mycket jag önskade att du också hade kommit; jag minns så väl att jag bara hade en minut på mig för att få dig att förstå vad det var jag ville, och därför tog jag risken att bli sedd av dina föräldrar och mina och gjorde ett tecken som var så fräckt att jag skäms när jag tänker på det. Men du såg så ovänligt på mig att jag förstod att du inte ville.«

Och plötsligt tänkte jag att den verkliga Gilberte, liksom den verkliga Albertine, kanske var den som med första ögonkastet lämnade ut sig själv, den ena vid den skära hagtornshäcken, den andra på stranden. Och det var jag som hade förstört allt genom min oskicklighet, eftersom jag inte begripit detta och inte återkallat det i mitt minne förrän efter en mellantid då jag med mina samtal hade byggt upp en skiljande mur av känslor, som gjorde att de inte längre vågade visa sig lika uppriktiga som i första ögonblicket. Jag hade »missat« dem av samma skäl som Saint-Loup hade »missat« Rachel, men ännu grundligare, fastän det relativa fiaskot med dem egentligen var mindre orimligt.

»Och andra gången«, återtog Gilberte, »var många år senare, när jag mötte dig i din port, dagen innan jag träffade dig hos tante Oriane; jag kände inte igen dig genast, eller rättare sagt, jag kände omedvetet igen dig, eftersom jag ville detsamma som i Tansonville.« – »Men i mellantiden fanns ju Champs-Élysées.« – »Ja visst, men då var du alldeles för kär i mig, jag kände att du bevakade allt jag gjorde.« Jag tänkte inte på att fråga henne vem den unge mannen var som hon kommit gående med utför Champs-Élysées den dag då jag var på väg tillbaka till henne, då jag skulle ha försonat mig med henne medan ännu tid var, den dag som kanske skulle ha förändrat hela mitt liv, om jag inte hade mött dessa båda skuggor sida vid sida i skymningen. Om jag hade frågat henne, skulle hon kanske ha sagt mig sanningen, på samma sätt som Albertine om hon hade kunnat återuppstå. Ty när man efter många år återser en kvinna man upphört att älska, är det faktiskt döden som skiljer en från henne, precis som om hon inte längre funnes på jorden, eftersom själva faktum att kärleken inte längre existerar gör att den hon var, eller den man själv var, är död. Kanske skulle hon för övrigt ha glömt, eller kommit med en osanning. I varje fall hade jag inte längre något intresse av att få veta det,

eftersom mitt hjärta hade förändrats ännu mer än Gilbertes ansikte. Detta tjusade mig knappast längre, men framför allt var jag inte längre olycklig, och om jag tänkt tillbaka skulle jag inte ens ha fattat att jag kunnat känna en sådan smärta över att möta Gilberte långsamt promenerande vid en ung mans sida, och säga till mig själv: »Det är slut, jag avstår från att någonsin träffa henne mer.« Intet fanns kvar av det själstillstånd som under detta avlägsna år varit en enda lång pina. Ty i denna värld där allt nöts ned och förgås finns det en sak som faller i ruiner och förstörs ännu mera fullständigt och lämnar ännu mindre spår än Skönheten, och det är Sorgen.

Jag är trots allt inte förvånad över att jag då inte frågade henne vem hon haft i sällskap på Champs-Élysées, ty jag hade redan sett alltför många exempel på denna av Tiden betingade brist på nyfikenhet – men däremot förvånar det mig en smula att jag inte berättade för Gilberte att jag samma dag som jag mötte henne hade sålt en gammal kinesisk kruka för att kunna köpa blommor åt henne. Ty under den sorgens tid som följt hade det varit min enda tröst att tänka på att jag en dag utan risk skulle kunna berätta för henne om denna ömma avsikt. Mer än ett år senare, när en vagn var nära att stöta ihop med min, var tanken på att kunna berätta detta för Gilberte det enda som gjorde att jag inte ville dö. Jag brukade trösta mig med att tänka: »Det är ingen brådska, jag har hela livet framför mig.« Därför ville jag inte mista livet. Nu skulle jag ha funnit det obehagligt, nästan löjligt, att berätta, och dessutom skulle det ha verkat som en invit. »För resten«, tillade Gilberte, »den dagen då jag mötte dig i porten var du fortfarande så lik dig från Combray; om du visste hur litet förändrad du var!« Jag återsåg Gilberte i minnet. Jag skulle ha kunnat rita av den ljusa fyrkant som solen hade dragit upp under hagtornsbuskarna, spaden som den lilla flickan höll i handen, hur hon såg på mig med en

lång blick. Men på grund av den fräcka gest som åtföljde denna blick hade jag uppfattat den som föraktfull, ty det jag önskade tedde sig för mig som något små flickor inte kände till, något de gjorde endast i min fantasi, i mina stunder av enslig trånad. Ännu mindre hade jag kunnat tro att en av dem skulle vara djärv nog att visa det med en så enkel och snabb gest, nära nog i min morfars åsyn.

Jag frågade henne inte vem hon haft i sällskap på Champs-Élysées den kväll då jag hade sålt krukorna. Den verklighet som fanns under ytan den gången hade blivit mig alldeles likgiltig. Och ändå, hur många dagar och nätter hade jag inte vändats och frågat mig vem det kunde vara, hur hade jag inte ansträngt mig för att stilla mitt hjärtas häftiga slag, kanske ännu mer än när det fordom gällt att inte gå ner och säga godnatt till mamma, här i Combray. Det sägs – och detta förklarar att vissa nervlidanden småningom avtar – att vårt nervsystem åldras. Det gäller inte bara för vårt bestående jag, som varar hela livet ut, utan även för alla de på varandra följande jagen, som utgör en del därav.

Därför måste jag nu, efter alla dessa år, retuschera en bild som stod så klar för mitt minne, och denna operation gjorde mig ganska lycklig, emedan den visade mig att den oöverstiggliga avgrund som jag dåförtiden trott ligga mellan mig och en viss sorts små guldlockiga flickor var lika inbillad som Pascals avgrund; jag fann det också ganska poetiskt att operationen måste sträcka sig bortom en lång följd av år. Jag greps av åtrå och saknad vid tanken på ruinerna i Roussainville. Ändå var jag glad att kunna säga mig att den lycka som jag då av all min kraft sträckte mig mot och som ingenting längre kunde ge mig tillbaka, verkligen hade funnits till utanför mina tankar, helt nära mig, i detta Roussainville som jag så ofta talade om och som jag skymtade från det lilla rummet där det doftade iris. Och

ingenting hade jag vetat! I grund och botten sammanfattade Gilberte all den längtan som så helt uppfyllt mina promenader att jag inte kunnat bestämma mig för att gå hem, därför att jag trodde mig se träden öppna sig och få liv. Vad jag då längtade så feberaktigt efter hade hon, om jag bara kunnat förstå och uppfatta det, varit beredd att skänka mig redan i den första ungdomen. I ännu högre grad än jag hade trott hörde Gilberte vid denna tid verkligen samman med Méséglisehället.

Inte heller den dag då jag mött henne i porten, och fastän hon inte var mademoiselle de l'Orgeville, som Robert hade lärt känna på rendezvous-hotellen (vilket lustigt sammanträffande att jag skulle be just hennes blivande make om sådana upplysningar!) – inte heller då hade jag helt tagit fel på innebörden i hennes blick eller på vilken sorts kvinna hon var och nu erkände sig ha varit. »Allt detta är långt borta nu«, sade hon, »sedan den dag då jag blev förlovad med Robert har jag aldrig haft en tanke för någon annan. Och jag kan säga dig att vad jag förebrår mig mest är inte alls de där barnsligheterna ...«

I denna nästan alltför lantliga boning, som tycktes vara blott och bart en viloplats mellan två promenader eller under en regnskur, en sådan boning där varje salong liknar ett växthus och där trädgårdens rosor på den ena sovrumstapeten, trädens fåglar på den andra har kommit in för att hålla en sällskap, fjärran från världen – ty det var gamla tapeter där varje ros satt tillräckligt fritt för att man kunde ha plockat den om den varit levande, liksom man kunnat sätta varje fågel i bur och tämja den; de skilde sig helt från de stormönstrade moderna prydnadstapeter där alla Normandies äppelträd avtecknar sig i japansk stil mot en bakgrund av silver för att fylla de timmar man ligger i säng med hallucinationer. Jag tillbragte hela dagen i mitt rum, som vette åt parkens vackra grönska och syrenerna vid ingången, det gröna, solglittrande lövverket på de stora trä-

den vid vattenbrynet, och Méségliseskogen. Allt detta beredde mig nöje enbart därför att jag tänkte: »Så vackert med all denna grönska i fönstret i mitt rum« – fram till det ögonblick då jag på den vidsträckta, grönskande tavlan kände igen en silhuett i en avvikande, mörkblå ton som helt enkelt berodde på avståndet; det var kyrktornet i Combray. Inte en avbildning av tornet, utan tornet självt som på detta sätt markerade avståndet i tid och rum, där det mitt i den ljusa grönskan i min fönsterruta framträdde i en helt annan ton, så mörk att det nästan verkade tecknat. Och gick jag ett ögonblick ut ur mitt rum skymtade jag en scharlakansfärgad bård längst borta i korridoren, i en liten salong som vette åt ett annat håll och vars väggbeklädnad bara var av vanlig muslin, men röd och beredd att fatta eld så snart den nåddes av en solstråle.

Under våra promenader talade Gilberte med mig om Robert, hur han vände sig ifrån henne, men för att gå till andra kvinnor. Och visst fanns det alltför många i hans liv; det var med dem som med kvinnoälskande mäns maskulina vänskapsförhållanden: de gav samma intryck av att fåfängt vilja försvara sin plats, som man i flertalet hem får av föremål som inte tjänar något syfte. Han kom till Tansonville flera gånger medan jag var där. Han var mycket olik den man jag fordom känt. Livet hade inte gjort honom fetlagd och trög som monsieur de Charlus, tvärtom: trots att han tagit avsked när han gifte sig hade det haft motsatt inverkan på honom, så att han i högre grad än förr tedde sig som en säker och obesvärad kavalleriofficer. Medan monsieur de Charlus blivit tyngre, hade deras gemensamma last hos Robert haft motsatt effekt (visserligen var han mycket yngre, men man anade att hans typ med åren bara skulle bli alltmer renodlad): likt en del kvinnor som beslutsamt offerar ansiktet för midjemåttet och efter en viss tidpunkt ständigt håller till i Marienbad (eftersom de inte kan bevara sin ungdomlighet

på flera plan samtidigt, menar de att figurens ungdomlighet när allt kommer omkring är den som bäst kan representera det övriga) hade han blivit ännu smärtare och ännu snabbare i sina rörelser. Denna snabbhet hade för övrigt flera psykologiska orsaker: en fruktan att bli sedd, en önskan att denna fruktan inte skulle märkas, och det febrila sätt som föds ur missnöje med en själv och ur livsleda. Han brukade besöka vissa dåliga ställen, och som han inte tyckte om att bli sedd när han gick in eller ut, sökte han prisge så liten yta som möjligt åt förmodade gatuvandrades illvilliga blickar och störtade in i huset som om det gällt en stormning. Denna blixtrika stil hade han behållit. Kanske förrådde den också den skenbara oförvägenheten hos en person som vill visa att han inte är rädd och som inte vill ge sig tid att tänka. För fullständighetens skull finge man också räkna med den med åren tilltagande önskan att verka ung, och dessutom med den otålighet som har sin rot i leda och liknöjdhet och utmärker de människor som är alltför intelligenta för det relativt sysslolösa liv de lever, där deras naturliga förutsättningar inte kommer till sin rätt. Hos dem kan själva sysslolösheten ta sig uttryck i nonchalans. Men sedan kroppsövningar blivit omtyckta har sysslolösheten framför allt, även utanför själva sporten, tagit sig sportsliga former vilka inte längre präglas av nonchalans utan av en febril livlighet som intalar sig att den inte ger ledan tid och utrymme att växa.

Mitt minne, även det ofrivilliga minnet, hade förlorat kärleken till Albertine. Men det tycks finnas ett lemmarnas ofrivilliga minne, en blek och livlös imitation av det andra minnet, som lever längre, liksom vissa djur och växter utan förnuft lever längre än människan. Ben och armar är fulla av stelnade minnen. En gång då jag skilts från Gilberte ganska tidigt på kvällen vaknade jag mitt i natten i rummet på Tansonville, och alltjämt halvsovande ropade jag: »Albertine!« Jag hade varken tänkt på

henne eller drömt om henne, inte heller förväxlade jag henne med Gilberte; det var en reminiscens som vaknat till liv i min arm och kommit mig att treva efter ringklockan bakom mig, som i mitt rum i Paris. Och när jag inte fann den, ropade jag »Albertine«, i tro att min avlidna väninna låg vid min sida, så som hon ofta brukat göra om kvällarna, när vi somnade tillsammans och på morgonen räknade med den tid Françoise behövde för att komma in, så att Albertine utan någon risk kunde dra i klocksträngen som jag inte hittade.

Robert blev till sitt sätt – åtminstone under denna svåra period – mycket strävare än förr och visade en nästan total brist på känsla gentemot sina vänner, exempelvis mot mig. I förhållande till Gilberte lade han däremot i dagen en känslsamhet som gjorde ett narraktigt och pinsamt intryck. Inte så att Gilberte i själva verket var honom likgiltig. Nej, Robert älskade henne. Men han ljög ständigt för henne; hans dubbelhet blev ideligen upptäckt även om själva bakgrunden till lögnerna inte blev det, och det enda sätt han då fann att dra sig ur spelet var att i löjeväckande grad dramatisera sin uppriktiga bedrövelse över att göra Gilberte illa. Han kom till Tansonville och påstod sig vara tvungen att resa igen följande morgon för att göra upp en affär med en herre från trakten, som väntade honom i Paris men som vi just samma kväll mötte i närheten av Combray, varvid han ofrivilligt kom att avslöja den lögn Robert underlätit att inviga honom i: han berättade att han rest ut på landet för att vila sig en månad och inte ämnade återvända till Paris förrän den tiden var till ända. Robert såg Gilbertes melankoliska och införstådda leende, rodnade, gjorde sig kvitt den klumpige herrn genom att förolämpa honom, rusade hem före sin maka, skrev ett förtvivalat brev till henne i vilket han sade att han kommit med denna lögn för att inte göra henne ledsen, för att hon inte skulle tro att han inte älskade henne när han reste ifrån henne av ett skäl

som han inte kunde yppa (och fastän detta var avsett som en lögn var det egentligen alldeles sant); så skickade han bud för att fråga om han fick komma in till henne, och väl där brast han i gråt, öste kallt vatten över sig, talade om sin nära förestående död och föll ibland som avsvimnad omkull på golvet – allt detta dels av verklig bedrövelse, dels för att hans nerver inte stod ut med det liv han förde, dels också på grund av ett hyckleri som för var dag drevs allt längre. Gilberte visste inte hur långt hon borde sätta tro till honom; hon antog att han ljög i varje enskilt fall men att han i det stora hela älskade henne. Föraningarna om en snar död oroade henne, hon tänkte att han kanske hade någon sjukdom som hon inte visste om och vågade därför inte göra honom emot genom att be honom avstå från sina resor.

Jag förstod för övrigt inte varför han behövde resa bort, eftersom Morel liksom Bergotte umgicks som barn i huset varhelst Saint-Loups uppehöll sig, i Paris eller på Tansonville. Morel var mycket skicklig i att härma Bergotte. Snart behövde man inte ens be honom att göra det. I likhet med de hysteriker som inte behöver hypnotiseras för att bli en viss person, gick han av sig själv plötsligt in i rollen.

Françoise, som redan sett allt vad monsieur de Charlus hade gjort för Jupien och allt vad Robert de Saint-Loup nu gjorde för Morel, drog inte slutsatsen att det var ett drag som dök upp i vissa generationer hos Guermanterna, utan hade – eftersom Legrandin var mycket hjälpsam mot Théodore och trots att hon själv var så moralisk och full av fördomar – till slut börjat tro att det var fråga om en vana så allmänt utbredd att den blivit respektabel. På tal om unga män, vare sig det var fråga om Morel eller Théodore, brukade hon säga: »Han har hittat en herre som alltid har intresserat sig för honom och hållit honom om ryggen.« Och som i dylika fall beskyddarna är de som älskar, lider och förlåter, tvekade Françoise inte att sätta dem högre än

de minderåriga som de förförde och att tillskriva dem »ett så gott hjärta«. Hon tvekade inte att klandra Théodore som spelat Legrandin åtskilliga spratt, men tycktes likväl inte hysa några tvivel angående arten av deras förbindelse, ty hon tillade: »Då begrep gossen att han fick ta skeden i vackra handen, så han sade: Låt mig få komma hem till er, jag skall vara rar mot er och tycka så mycket om er – och herrn är minsann så godhjärtad att Théodore kommer att få det bättre hos honom än han förtjänar, det är då visst och sant. Han är en riktig vildhjärna, men herrn är så snäll att jag ofta har sagt till Jeannette (Théodores fäst-mö): Lilla vän, om du har det svårt så vänd dig till den herrn. Han skulle avstå sin egen säng och själv ligga på golvet om det behövdes. Han har fäst sig alldeles för mycket vid pojken (Théodore) för att kasta ut honom. Aldrig att han kommer att överge honom.«

Av artighet bad jag Théodores syster att få veta hans namn; han bodde numera i Sydfrankrike. När jag fick veta att han hette Sanilon, utropade jag: »Men det var ju han som skrev till mig efter min artikel i *Le Figaro!*«

Likaså satte hon Saint-Loup högre än Morel och ansåg att markisen trots alla pojkens (Morels) tilltag, aldrig skulle överge honom om han fick det svårt, ty markisen hade ett alltför gott hjärta; det skulle i så fall vara om han själv råkade på obestånd.

Robert yrkade på att jag skulle stanna på Tansonville, och fastän han numera inte alls bemödade sig att glädja mig, lät han en gång undslippa sig att min närvaro, efter vad hans hustru sagt honom, betydde så mycket för henne att min oväntade ankomst, en kväll då hon känt sig mycket sorgsen, hade fyllt henne med glädje, så att jag på ett mirakulöst sätt hade räddat henne från förtvivlan, »kanske från det värsta«, sade han. Han bad mig försöka övertyga henne om att han älskade henne, mer, sade han, än den kvinna han också älskade men snart tänkte

bryta med. »Ändå«, tillade han med en sådan blandning av egenkärlek och behov av att öppna sitt hjärta, att jag ibland trodde att Charlies namn ofrivilligt skulle »falla ut« som ett annat lotterinumner, »ändå hade jag all anledning att vara stolt. Denna kvinna som har givit mig så många bevis på sin kärlek och som jag nu skall offra för Gilberte, hade aldrig förr brytt sig om någon man; hon trodde själv att hon aldrig skulle kunna bli förälskad. Jag är den förste. Jag visste att hon sagt nej till alla män, och när jag fick det underbara brev där hon skrev att hon skulle kunna bli lycklig bara med mig, då kunde jag nästan inte tro det. Det hade faktiskt kunnat stiga mig åt huvudet, men jag kunde inte stå ut med tanken att se stackars lilla Gilberte i tårar. Tycker du inte att hon har något som påminner om Rachel?« frågade han. Och jag hade mycket riktigt konstaterat att det numera möjligen fanns en viss likhet mellan de båda kvinnorna. Kanske berodde den på att de faktiskt hade några gemensamma drag (eventuellt på grund av Gilbertes judiska ursprung, som dock var så föga märkbart), varför Robert, när hans familj ville att han skulle gifta sig, i valet mellan kvinnor med lika förmögenhetsvillkor hade känt sig mest dragen till Gilberte. Men dessutom hade Gilberte sedan hon kommit över några fotografier av Rachel, som hon aldrig ens hört talas om, försökt behaga Robert genom att taga efter vissa av skådespelerskans älsklingsvanor, som att alltid bära röda rosetter i håret och svart sammetsband om armen; dessutom färgade hon håret för att verka mörk. När hon märkte att sorgerna kom henne att se sjuklig ut, sökte hon bättra på sitt utseende, ibland till överdrift. En dag då Robert väntades till Tansonville på ett dygn och vi just satte oss till bords, häpnade jag över hur sällsamt olik sig hon var, inte bara mot vad hon varit förr utan också i jämförelse med sitt vanliga utseende; jag kunde inte hämta mig från min förvåning: det var som om jag haft en skådespelerska, en sorts

Théodora framför mig. Jag kände att jag ofrivilligt stirrade på henne i min nyfikenhet att ta reda på vari förändringen låg. Denna nyfikenhet blev för övrigt snart tillfredsställd när hon snöt sig, trots att det skedde ytterst försiktigt. Av alla de färger som blev kvar på näsduken, där de bildade en prunkande palett, förstod jag att hon hade målat sig. Därför denna blodröda mun som hon, i tro att det klädde henne, försökte göra skrattande, allt under det att tiden för tågets ankomst närmade sig utan att hon kunde vara säker på att hennes make verkligen skulle komma och inte skicka ett telegram av den typ som monsieur de Guermantes spirituellt hade formulerat så: »Omöjligt komma, lögn följer«, och hennes kinder blev allt blekare, skuggorna kring ögonen allt djupare under det fuktglänsande sminket.

»Ja, ser du«, sade Robert – med en viljemässigt öm uppsyn som stod i bjärt motsats till den spontana ömhet han förr visat, med rösten hos en alkoholist och en skådespelares tonfall – »det finns ingenting jag inte skulle ge för att se Gilberte lycklig. Hon har betytt så oändligt mycket för mig. Du anar inte.« Och det mest osympatiska i alltsammans var den egenkärlek Saint-Loup lade i dagen, ty han var smickrad av Gilbertes kärlek, och fastän han inte vågade säga att det var Charlie han älskade, berättade han detaljer om violinistens påstådda kärlek till honom, som han mycket väl visste var överdrivna eller kanske rentav helt påhittade, ty för varje dag pressade Charlie av honom mera pengar. Så for han tillbaka till Paris efter att ha anförtrott Gilberte åt mig.

En gång (och här går jag händelserna en smula i förväg, eftersom jag alltjämt befinner mig på Tansonville) fick jag för övrigt tillfälle att på avstånd se honom i sällskapslivet, där hans trots allt livfulla och intagande sätt att tala påminde mig om det förflutna. Det slog mig dock hur hastigt han förändrades; han blev mer och mer lik sin mor. Den högdragna elegans som

han ärvt av henne och som hos henne var fulländad, hade hos honom till följd av en perfekt uppfostran stelnat och blivit överdriven; den för Guermanterna typiska genomträngande blicken gjorde att han tycktes granska allting där han gick fram, men på ett nära nog omedvetet sätt, liksom vanemässigt, på grund av någon animal egenhet. Och det drag som utmärkte honom i högre grad än någon annan Guermantes: att vara den gyllne dagens solsken som antagit fast form, gav honom, även när han inte rörde sig, liksom en fjäderdräkt av så märkligt slag, förvandlade honom till något så sällsynt och dyrbart att man skulle velat förvärva honom till en ornitologisk samling, men när dessutom detta till fågel förvandlade ljus satte sig i rörelse, trädde i verksamhet, när jag till exempel såg Robert de Saint-Loup göra sin entré på en bjudning där jag var med, hade han ett sätt att höja sitt ädla huvud, krönt av det något glesnade hårets mjuka, gyllene plym, och hans halsrörelser var så mycket smidigare, stoltare och kokettare än mänskliga varelsers, att man inför den halvt mondäna, halvt zoologiska nyfikenhet och beundran han ingav undrade om man befann sig i Faubourg Saint-Germain eller i Jardin des Plantes, och om det man såg var en ädling som gick igenom en salong eller en fågel som vandrade omkring i sin bur. Med en smula fantasi kunde såväl fjäderskrud som språk tolkas därhän. Han började lägga sig till med uttrycks sätt som han tyckte lät sextonhundredatalsaktiga och härmade därmed Guermanternas manér. Men någonting obestämbart gjorde att det blev monsieur de Charlus manér. »Jag lämnar dig åt ditt öde ett ögonblick«, sade han den nyssnämnda aftonen, då madame de Marsantes befann sig litet längre bort. »Jag skall ägna min moder en stunds uppvaktnig.«

Vad beträffar den kärlek han ständigt talade med mig om, så gällde den inte bara Charlie, fastän denne var den ende som betydde något för honom. En mans förälskelser må vara av

vilken natur som helst: man misstar sig alltid på antalet personer han har förhållande med, därför att man oriktigt tolkar vänskapsförbindelser som kärleksförbindelser, vilket innebär en överdimensionering, men även därför att man tror att en konstaterad förbindelse utesluter en annan, vilket också är ett misstag, men av annat slag. Två personer kan säga: »Jag vet vem X:s älskarinna är« och nämna två olika namn utan att fördenskull någon av dem behöver ha fel. En kvinna man älskar tillfredsställer sällan alla ens behov, och man bedrar henne med en kvinna som man inte älskar. Beträffande det slag av kärlek som Saint-Loup hade ärvt från monsieur de Charlus, brukar en äkta make som har sådana böjelser i regel göra sin hustru lycklig. Det är en allmän regel från vilken Guermanterna utgjorde undantag därför att de som hade denna läggning ville låtsas som om de tvärtom älskade kvinnor. De visade sig offentligt med en eller annan kvinna och gjorde den egna hustrun förtvivlad. Courvoisiers skötte sig klokare. Unge vicomte de Courvoisier trodde sig vara den ende på jorden alltsedan världens skapelse, som blev frestad av någon av sitt eget kön. I tron att denna böjelse kom från djävulen bekämpade han den, gifte sig med en förtjusande kvinna och fick flera barn med henne. Men så yppade en av hans kusiner för honom att denna böjelse är tämligen utbredd och ökade sin godhet med att föra honom till ställen där han kunde hänge sig åt den. Monsieur de Courvoisier blev därigenom bara mer förälskad i sin hustru och mer fylld av alstringskraft, och man talade om deras äktenskap som det lyckligaste i Paris. Detsamma kunde inte sägas om Saint-Loups äktenskap, eftersom Robert i stället för att nöja sig med homosexuella förbindelser pinade ihjäl sin hustru genom att hålla sig med älskarinnor som han inte hade något nöje av.

Möjligt är att Morel, som var ovanligt mörk, var lika nödvändig för Saint-Loup som skuggan för solstrålen. Man kan mycket

väl tänka sig att en ädling av denna gamla ätt, guldblond, intelligent och utrustad med alla tänkbara företräden, i sitt väsens djup hyser en hemlig, av ingen känd böjelse för negerer.

Robert lät för övrigt aldrig samtalet komma in på den sorts erotik som var hans. Om jag nämnde saken svarade han med så djup ligkiltighet att monokeln föll honom ur ögat: »Å, det vet jag inte alls; jag har ingen aning om sådant där. Vill du ha upplysningar om det, *käre* vän, så råder jag dig att vända dig till någon annan. Jag är soldat och därmed jämnt. Lika ointresserad som jag är av dessa ting, lika passionerat följer jag med vad som händer i Balkankriget. Förr i världen brukade du intressera dig för fältslagets etymologi. Jag sade då att man, om också under helt andra omständigheter, skulle få bevittna de stora klassiska fältslagen på nytt, exempelvis slaget vid Ulm, det stora försöket till överflygning. Och jag skall säga dig att hur speciella Balkankrigen än är, så är Lyle-Burgas återigen Ulm – omfattning med flygeln. Men beträffande de saker du anspelar på, så vet jag inte mer om dem än om sanskrit.«

Dessa ämnen som Robert sålunda föraktade förde däremot Gilberte gärna på tal så snart han hade rest. Visserligen inte i samband med sin make, ty hon visste ingenting, eller låtsades ingenting veta. Men hon talade gärna om saken när det gällde andra, antingen därför att hon däri såg ett slags indirekt ursäkt för Robert eller därför att denne, liksom sin morbror kluven mellan en sträng tystnad om själva ämnet och ett behov av att utgjuta sig och förtala andra, hade berättat en hel del för henne. Monsieur de Charlus råkade särskilt illa ut, förmodligen emedan Robert, utan att för Gilberte nämna något om Charlie, inte kunnat låta bli att i en eller annan form upprepa för henne vad violinisten berättat för honom, och denne förföljde sin gamle välgörare med sitt hat. Dessa samtal, som Gilberte var mycket road av, gav mig tillfälle att fråga henne om inte Albertine, vars

namn jag ju första gången hörde nämnas av henne när de var klasskamrater, hade en motsvarande läggning. Gilberte kunde inte upplysa mig om detta. För övrigt hade det för länge sedan upphört att intressera mig. Men jag fortfor att mekaniskt forska i saken, likt en gubbe som tappat minnet och då och då frågar efter den son han förlorat.

En egendomlighet som jag inte kan gå närmare in på är hur alla de som Albertine en gång hade hållit av, de som kunnat få henne att göra vad som helst för dem, vid denna tid tiggde och bad mig om någon form av kontakt. Numera skulle jag inte ha behövt erbjuda madame Bontemps pengar för att hon skulle skicka Albertine tillbaka till mig. Jag kände en djup bedrövelse inför denna ödets nya vändning, nu när det inte längre tjänade någonting till, men inte med tanke på Albertine – henne skulle jag ha tagit emot utan glädje om hon kommit tillbaka till mig, inte längre från Touraine utan från den andra världen – utan med tanke på en ung kvinna som jag var förälskad i och inte lyckades få träffa. Om hon dog, tänkte jag, eller om jag upphörde att älska henne, skulle alla som kunnat sammanföra oss plötsligt ligga vid mina fötter. I väntan på detta gjorde jag fåfänga försök att påverka dem, ty jag hade inte blivit botad av erfarenheten, som borde ha lärt mig – om man överhuvudtaget kunde lära av den – att kärleken är ett olycksöde av det slag som skildras i sagorna och mot vilket man intet förmår förrän förtrollningen är bruten.

»Jag håller just på med en bok som talar om det där«, sade Gilberte. »Det är en gammal Balzac som jag pluggar för att komma i nivå med mina onklar: 'Flickan med guldögonen'. Men den är ju orimlig, otrolig, mardrömsaktig. Kanske kan en kvinna bli övervakad på det sättet av en annan kvinna, men aldrig av en man.« – »Där tar du fel; jag har känt en kvinna som faktiskt blev inspärrad av en man som älskade henne, så